

ЧЕРКАСЕНКО ДІТЯМ ПРО ПОЕТІВ

У статті на матеріалі педагогічних праць, поезій та прози С. Черкасенка аналізуються питання шевченкової традиції у його творчому доробку, зорієнтованому на дітей. Розглянуто майстерність письменника і педагога в передачі молоді значимості в їх житті долучення до процесу творчості, розуміння місця художнього слова в духовному розвої суспільства. Акцентовується актуальність плекання, захисту рідної української мови як духовного стержня народу.

Ключові слова: педагогічні праці, творчість Черкасенка, шевченківська традиція.

В статье на материале педагогических трудов, стихов и прозы С. Черкасенко анализируются вопросы шевченковской традиции в его творчестве, ориентированому на детей. Рассмотрены мастерство писателя и педагога в передаче молодежи значимости в их жизни добавления к процессу творчества, понимания места художественного слова в духовном развитии общества. Акцентируется актуальность сохранения, защиты родного украинского языка как духовного стержня народа.

Ключевые слова: педагогические труды, творчество Черкасенко, шевченковская традиция.

The problem of Shevchenko tradition in the artistic heritage addressed to children is analyzed in the article on the material of educational works, poetry and prose by S. Cherkasenko. The mastery of the writer and teacher in handing over to young people the importance of being engaged into creative process, understanding the place of artistic expression in the spiritual development of society is considered. The importance of caring about, protecting native Ukrainian language as a spiritual core of nation is accented.

Key words: educational works, creativity Cherkasenko, Shevchenko tradition.

Однією зі складових духовного світу письменників є їх гуманістичне сприйняття і зображення дітей. Це прослідковується як у зверненні до власного дитинства, так і у прагненні передати життєвий досвід, художні здобутки нащадкам. Значній частині класиків притаманні також прагнення збудити у молодого покоління інтерес до словесної творчості кращих зразків українського та світового письменства. Відтак і до особистостей самих авторів. Показовою в цьому плані є творчість письменників, які працювали на ниві освіти. Серед них – наш земляк Спиридон Черкасенко.

Враховуючи той факт, що довгий час творчість письменника-емігранта була замовчувана, то всі сторони його діяльності, як правило, стали набутком філологів і педагогів після 1991 року. А такий аспект, як популяризація художньої літератури серед дітей та юнацтва та акцентуація духовності українських митців у творах для дітей С. Черкасенка, не набув ще достатньої філологічної інтерпретації. Тож на матеріалі його окремих статей та художнього спадку розглянемо, яка аксіологічна парадигма цих педагогічних студій письменника стосовно Т. Г. Шевченка та його традиції у поетичному та прозовому доробку С. Черкасенка. Інтерес для дослідження становить також передана у прозових творах для дітей і юнацтва тема сутності та джерел творчості.

Тож окреслюємо тему творчості С. Черкасенка та її безпосереднього та опосередкованого зв'язку з

автобіографічними рефлексіями, на що вже звертали увагу сучасні дослідники [2; 3].

З розумінням непроминальної ролі Кобзаря в національному духовному розвої С. Черкасенко впродовж всього життя послуговувався шевченківською темою в педагогічній та мистецькій діяльності. Показово, що саме темі «Шевченко і діти» письменник надає перевагу в статтях до 100-літнього ювілею Кобзаря. Розвідка «Шевченко і діти» та «Шевченко педагогам» дають психолого-педагогічний стимул спочатку учителям, аби трансформувати втілену в творчості загальнолюдську гуманістичну ідею про любов до дитини, працю навколо її духовних запитів, передачі дітям та юнацтву поваги і любові до рідного слова, інтересу до культурної спадщини українського народу.

До статті «Шевченко і діти» взято епіграф із поезії без назви написаної Кобзарем у Косаралі 1849 року:

*У нашім раї на землі
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим.*

Йдеться у шевченковім творі про долю покритки та її любов до сина, як «святої матері, / Що в мир наш Бога принесла...» [10, с. 190]. Але для Черкасенка важить перш за все образ жінки-матері, її любов до свого дитяти, адже «у Шевченка питання про дітей

нерозривно сполучено з другим, великим і величним питанням – про материнство» [11, с. 3]. Черкасенко-філолог наголошує, що половина шевченкових творів присвячена різним нюансам людських стосунків з дітьми. Акцентується і думка про те, що «виховання малих дітей поет уявляє собі нормальним тільки при матері» [10, с. 4].

Цю, студійовану над творчістю Шевченка, думку сам Черкасенко відзвучує і у своїх художніх творах. Зокрема, коли мовиться про матір як серце сімейного вогнища, то у поезії «Повинен» (1908) маємо картину такої шахтарської сім'ї, де навколо матері – дочка-школярка, старша донька і син, які опікуються однією ідеєю. Але, власне, для молодшої доньки мати не тільки наставниця, але й оберіг душевного спокою, опора і захист.

Не лише ностальгійні мотиви, але й розуміння про значення у творчому зростанні ролі рідної матері пише письменник у поезії «Мати» (1920):

*Радий я довго, вічно спати,
Щоб образ твоїй, о рідна Мати,
Збудив гадки дитячих літ,
Невинні сльози, срібний сміх,
Безжурний рій думок малих –
Святий рясний рожевий квіт!* [5, с. 259].

Дослідники вже звертали увагу і на гірку долю та лиденне життя шахтарських дітей в оповіданнях С. Черкасенка, виданих 1912 р. в серії «Ілюстрована бібліотека для дітей» [5, с. 33-34]. Але, крім зазначеного, в цих творах червоною ниткою проходить думка про важливість материнської любові й опіки для дітей. Виділяється серед усіх оповідань у цьому сенсі «Маленький горбань». Бідна і нуждена вдова не шкодує сил у забезпеченні своєї дитини-горбаня душевним теплом. У зверненні матері до сила рясніють пестливі слова: «мій любий», «серце», «любий», «соколику», «моя дитино». Тож і дитина до матері озивається лагідним словом і турбується, аби мати не плакала «од пісеньки журливої»

Акцентуючи вплив материнського виховання, Черкасенко характеризує привабливі риси дитини: «Лагідний, добрий, гарний світ нених казок зробив і ті думки його лагідними, а серце чулим до всяких пригод, що траплялися створенням малим і беззахисним. Павлик любив звірят, любив пташок і плакав, навіть зомлівав, коли при нім хто з хлопців розбивав пташині яєчка або скручував голови горобинятам» [6, с. 55]. Загалом, якщо говорити про оповідання Черкасенка для дітей, то варто взяти до уваги оцінку їх Л. Старицької-Черняхівської: «Дитяча література – великий пробний камінь – тільки дійсно талановиті люди вміють писати для дітей чуло, легко, розумно і цікаво. У своїх перших оповіданнях для дітей д. С. Черкасенко виявив саме ці прикмети» [2, с. 96].

Не обійдено у статті «Шевченко і діти» тему сирітства, нелегкої долі дитини, яка залишена без батьківської і материнської опіки. Черкасенко серед поезій на цю тему виділяє «На Великдень на солоні» і занотовує: «Яким то мізерним, нелюдським повинно бути те сирітське життя, коли найкращим спомином, найвизначнішим випадком того життя, випадком, якому інші діти, на думку сироти, безперечно заздримуть,

є... попівський шмат хліба». І далі – «Пишається сердешне, і хочеться ридати від того пишання, від того сирітського щастя» [11, с. 9]. Перегукується із цими Черкасенковими студіями і його оповіданнях «Герасків Великдень» та «Безпритульні». І в першому, і в другому оповіданнях герої замість радості від свята отримують несподівано важку душевну травму. Один – втрачає матір, інший – сирота Китька стає свідком, як втрачає своїх дітей-цукенят їхня мати. Автор у «Герасківім Великдні» психологічно достовірно передає трагізм усвідомлення дитиною свого сирітства від нерозуміння людської уваги і жалощів через смерть матері до незгоди з фактом, що маму поховано. Перебуваючи в якійсь прострації, він більше переживав за подарованого панєю п'ятака, який видурили діти, через те, що кликатимуть «сиріткою». А при зустрічі з двома паненятами, хвалиться подарованою цукеркою й, аби їх здивувати, повідомляє: «А в нас мати померла» [6, с. 83].

Тож С. Черкасенко не лише наголошував у своїх працях і художніх творах Шевченкову любов до матері і дитини, але й сам широко послуговувався схожими темами та мотивами.

Звертаючись до Черкасенкової статті «Шевченко педагогам» натрапляємо на теми і мотиви, які вказують не лише на їх повсякчасне домінування в українській і світовій літературі, але й на відгуки шевченкової діяльності щодо дітей та продовження кобзареві традиції у народній освіті, просвіти в цілому, а також – ролі митця в цьому процесі. Він акцентує не лише поетів шлях до вершин словесності, але його віру «у геній народа», силу пророчого слова Шевченка. Йдеться і про заповіт Т. Шевченка Марії Олександрівни Вілінській – його «духовній доні» [6, с. 18].

Черкасенко апелює до творів Кобзаря, в яких наголошується сила правдивого поетового слова, значення мови народу. При цьому він звертається не лише до образів національних інтелектуалів Марка Вовчка, Миколи Гоголя, але й народних ватажків інших народів, як, наприклад, Яна Гуса в поемі «Єретик». Досить емоційний Черкасенків висновок щодо відстоювання Шевченком прав народу розвивати свою рідну мову, як і право інших гноблених народів на їхню національну мову: «... хіба ж можна було скути обо спалити мову цілого народу? Даремна річ» [6, с. 19]. Це і далі Черкасенко наголошує, нагадуючи рядки Кобзарєвого звернення «До Основ'яненка», висновок з яких дуже актуальний не лише для педагога, а і для дорослих читачів та дітей на сьогодні. Читаємо: «Любов до рідного слова виходила у поета з органічної, стихійної любові до рідного краю. Він ганьбив усіх тих, хто цурався його, й безсмертними віршами, повними палкого обурення, навіки затаврував т. зв. перевертнів» [6, с. 19]. При цьому Черкасенко спирається на спогади й оцінку Шевченкової діяльності на утвердження національної освіти, захисту рідної мови поетових сучасників – М. Чалого та О. Кониського.

Згадує Черкасенко і ставлення Тараса Шевченка до Кулішевих спроб у впровадженні української мови в школах, його «Грамотку» та потреби в українських книжках учнів недільних шкіл у різних містах

України. Досить високу оцінку при цьому Черкасенка дає Шевченковому «Южно-Русскому Буквареві» (1860, обсяг – 24 сторінки).

(Читаючи передану Черкасенком історію з розповсюдженням цього Букваря, із сумом відзначаєш, що і через 150 років в Україні проблема з розповсюдженням книг для дітей була і є актуальною. Часто все залежить від національної свідомості самих авторів та їх фінансової можливості).

Нагадаємо, що сам Черкасенко так само опікувався написанням і виданням шкільних підручників для початкової школи («Початок» (1907), читанка «Рідна школа» (1912, 1917), до якої входили відомості про Т. Шевченка, Б. Грінченка, Л. Глібова та М. Коцюбинського. Відомим є і той факт, що на еміграції С. Черкасенко редагував шкільні підручники (ЕУ).

Що ж до образу Т. Шевченка, то у 1925 році у Львові було надруковано п'єсу Черкасенка у двох діях «До світла, до волі», в якій головним героєм є малий Тарас. У п'єсі Черкасенко використав мотив сирітства, автобіографічні мотиви з Шевченкових поезій та свої думки, викладені в педагогічних студіях над образом Шевченка – великого національного Поета. Черкасенко в узагальненому вигляді і на новому етапі свого життя (1934-1936) в поемі «Наша твердиня» так само оприявнює образ Кобзаря. Остання, восьма частина поеми – «Серед малечі» звернена до дітей. Вона завершується апофеозом рідному слову:

*Дитячих уст безхитра рідна мова –
Вся-чар, вся-рух, вперед нестримний гін.
В душі моїй – як великодній дзвін...
Яка містерія велична і чудова!»* [5, с. 341].

Власне, цей мотив плекання рідної мови відлунюється і в інших поезіях діаспорної творчості С. Черкасенка, й завжди він асоціюється з іменем Шевченка. Її краса порівнюється з квітами та «найкращими діамантами» [5, с. 342]. Розмову дітей поет асоціює з «безхитрим жеботінням» лісового потічка, з казкою золотою [5, с. 341]. І захист рідної мови, як мотив червоною ниткою проходить через поезії «Нашим поетам» та «Будуємо». Письменник підкреслює, що пріоритетним для українського поета має стати мова Шевченка:

*О, Музо! Досі проста ти селянка.
Милиш тобі Шевченко, а не Дант,
Не Беатріче, а його Оксанка –
В його скарбах найкращий діамант* [5, с. 342].

Тема творчості загалом, а зокрема – творчості словесної, постає і в оповіданні «Як вродилася пісня» із збірки «Діткам» (Полтава, 1907). Письменник як досвідчений педагог для формування у дітей поняття про сутність і джерела творчості звертається до фольклорних прийомів. Він подає три легенди про народження пісні трударями різних професій. Йдеться про закоханого рибалку, самотнього вівчаря та відважного лісника-мисливця. Власне, С. Черкасенко в цьому оповіданні демонструє всі найповніші функції

мистецтва – естетичну, пізнавальну, ігрову та виховну. Юний читач у цьому творі зустрічається не лише з відлунням щастя і заспокоєння героїв завдяки долучення до творіння пісні, але й має насолоду від гарних описів навколишньої природи. Тож йдеться про естетизацію світу. Так кожна легенда про створення пісні починається з чудових пейзажів. Наприклад, коли йдеться про вівчаря: «Давно це було. І вільно та гарно було тоді в степах. Травень. Ранок. Сходить сонце й цілує своїм несмілим, соромливим промінням запавні квіти, купається в сивих блискучих хвилях високої тирси, виблискуючи в прозорій воді поважної, тихої степової річки. Пустун-вітерець степовий давно вже прокинувся і легеньким метеликом пурхає, цілючи квітки, шелестячи травою, шепочучи з пребережним очеретом, високим, та ганяючи по воді дрібнесенькі жмурки» [7, с. 7-8]. Звуки навколишньої природи автор далі доповнює описом пташиного щебету та меканням овець, – як означає Черкасенко, – «музикою степовою». Акцентувавши увагу юних читачів на «гарній музиці степовій», письменник підсумовує природний процес появи творчого натхнення вівчаря: «І захотілось вівчареві вилити свій смуток у пісні – такій тихій, як шепотіння очерету, смутній, як кування зозулі, чарівній і щирій, як тьохкання соловейка, дзвінкій, як срібний спів жайворонка, ласкавій і ніжній, як поцілунок ранкового вітру» [7, с. 8].

Не оминає автор і згадки про щасливу для митця мить усвідомлення своєї майстерності і визнання: «Він зрозумів, що пісня його не гірш од пісень степу, коли навіть такий співець, як соловейко, замовк і заслухався її, – вівчар зрозумів це і задоволено усміхнувся» [7, с. 9].

Характерно, що мить народження пісні С. Черкасенко згадує і пізніше в романі «Пригоди молодого лицаря» (1937), де також чарівна краса степу, відчуття у героя причетності до славного козацького товариства, передчуття подвигів «мимо його волі ринуло з могутніх грудей його буйною, як цей степ, піснею» [7, с. 447].

Хотілось би звернутися і до такого, на наш погляд, не випадкового аспекту вияву і передачі дітям патріотичних поглядів, коли легенда про народження пісні у степовому та Причорноморському краї (тобто, в Україні) позначені вітаїстичними характеристиками, а на півночі в «царстві метелиці, країні холоду довічного (очевидно, в Росії, в Сибіру – відлунюються, хоч і гарною, але сумною піснею, подібної до сумного, розпачливого виття хуртовини взимку» [7, с. 10].

Отже, Спиридон Черкасенко, будучи навечно закоханий в чудо мистецтва, намагався і опосередковано, через навчання вчителів, і безпосередньо – через свої твори для дітей формувати у молодшого покоління потяг до красного слова. Одним із вагомих чинників виховання почуття краси було для нього возвеличення і опети-зація образу Т. Г. Шевченка, твори якого залишили значний слід у мотивах, образах Черкасенкової поезії прози і драми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вовк О. Націотворча роль дитячої літератури Бориса Грінченка / Олена Вовк // Література. Діти. Час. Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. – Вип. 4. – Рівне : Дятлик М., 2013. – С. 40–45.
2. Калантаєвська Г. Творчість Спиридона Черкасенка у контексті доби / Ганна Калантаєвська. – К., 1996. – 24 с.
3. Котяш І. Автобіографічні елементи художніх творів Спиридона Черкасенка / Іванна Котяш // Література. Діти. Час. Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. – Вип. 4. – Рівне : Дятлик М., 2013. – С. 75–80.
4. Мишанич О. В безмежжі зим і чужини... (повернення Спиридона Черкасенка) / Олекса Мишанич // Повернення : літературно-критичні статті і нариси. – К. : АТ «Оберег», 1993. – С. 3–42.
5. Черкасенко С. Ф. Твори : В 2 т. / С. Ф. Черкасенко. – Т. 1. Поезія. Драматичні твори / [упоряд., авт. передм. та приміт. О. Мишанич]. – К. : Дніпро, 1991. – 891 с.
6. Черкасенко С. Ф. Твори : В 2 т. / С. Ф. Черкасенко. – Т. 2. Оповідання; У шахтарів: Як живуть і працюють на шахтах; Пригоди молодого лицаря: Роман з козацьких часів / [упоряд., авт. передм. та приміт. О. Мишанич]. – К. : Дніпро, 1991. – 671 с.
7. Черкасенко С. Вибрані твори / Спиридон Черкасенко ; [упор. Л. Дмитрова]. – К. : Держвидав України, 268 с. – (Серія «Дитяча бібліотека українських письменників»).
8. Школа В. Драматургія Спиридона Черкасенка (еволюція індивідуального стилю) / Валентина Школа. – К. : Знання України, 2001. – 132 с.
9. Шевченко Т. Твори : У 5 т. / Т. Шевченко. – Т. 1. – К. : Дніпро, 1978. – 374 с.
10. Шевченко Т. Твори : У 5 т. / Т. Шевченко. – Т. 2. – К. : Дніпро, 1978. – 366 с.
11. Щурат В. З життя і творчості Шевченка / Василь Щурат. – Львів, 1914. – С. 3–27 (конвалюет).

© Береза І. Ю., 2014

Дата надходження статті до редколегії 20.06.2014 р.